

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma

Heidi Malinen

RANGAISTUKSESTA TUOMITUN SOPEUTTAMINEN YHTEISKUNTAAN
SEURAAMUKSEN SUORITTAMISEN JÄLKEEN

Opinnäytetyö
Joulukuu 2019

OPINNÄYTETYÖ
Joulukuu 2019
Liiketalouden koulutus

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
013 260 600

Tekijä
Heidi Malinen

Nimeke
Rangaistuksesta tuomitun sopeuttaminen yhteiskuntaan seuraamuksen suorittamisen jälkeen

Tiivistelmä

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, miten ja kuinka tehokkailla keinoilla rikoksesta vankeuteen tuomittu henkilö pyritään sopeuttamaan yhteiskuntaan rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Vankeuslaissa (767/2005) on säädetty rangaistusajan suunnitelmasta ja sen laatimisesta jokaiselle vangille henkilökohtaisesti ja yksilöidysti osana sopeuttamisprosessia. Suunnitelma käsittää koko rangaistusajan, ja se sisältää myös suunnitelman vapauttamisesta ja sen valmistelusta. Vankeuden täytäntöönpanoviranomainen on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva Rikosseuraamuslaitos (RISE), joka vastaa osaltaan suurimmaksi osaksi vankeusajasta sekä toimii keskeisimpänä viranomaisena sopeuttamisprosessissa.

Opinnäytetyö on toteutettu lainopillisena tutkimuksena, jossa aihetta on käsitelty lain näkökulmaa verraten toteutuneeseen käytäntöön. Lainsäädännön lisäksi työ pohjautuu lain esitöihin, oikeuskäytäntöön sekä oikeuskirjallisuuteen.

Työssäni käsittelen voimassa olevien säädösten suhdetta käytännön toimiin sopeuttamisprosessissa ja kuinka tehokkaasti voimassa oleva lainsäädäntö vaikuttaa sopeuttamisen onnistumiseen. Jokaisella vangilla on oikeus rangaistusajan suunnitelmaan, jonka laatiminen on keskeisin osa sopeuttamisprosessin onnistumista. Tutkimuksista on käynyt ilmi, että suunnitelmaa ei laadita jokaiselle vangille tai sen päivittämistä laiminlyödään syystä tai toisesta.

Kieli
suomi

Sivuja
34

Asiasanat
vankeus, sopeuttaminen, elinkautisvanki, rikoksen uusiminen, rangaistusajan suunnitelma

THESIS
December 2019
Degree Programme in Business
Economics

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
FINLAND
013 260 600

Author
Heidi Malinen

Title
Reintegration of the sentenced person after the penalty

Abstract

The aim of this thesis is to find out how and how effective the efforts of a person convicted for a crime in prison are to adapt to society after the penalty has been performed. The Prison Act (767/2005) has provided for a penalty period plan and its preparation for each of the prisoners in person and individualized as part of the adaptation process. The plan covers the entire penalty period and includes a plan for liberalization and its preparation. The Prison enforcement authority is Criminal Sanctions Agency, which is responsible for the most part of the prison period and acts as the main authority in the adaptation process under the auspices of the Ministry of Justice.

The thesis has been carried out as a legal writing desk study, where the subject has been dealt with in the practice of comparing the law perspective. In addition to legislation, the work is based on jurisprudence and legal literature.

In my work, I will deal with the relationship between the existing legal instruments in the adaptation process and how effectively the existing legislation will affect the success of the adaptation. Every prison has the right to a penalty in the plan of time, which is the most important part of the success of the adaptation process. Studies have revealed that the plan is not being drawn up for each prison or the update is neglected for one reason or another.

Language
Finnish

Pages
34

Keywords
Imprisonment, adaptation, life sentence, crime renewal, penalty time plan

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Rikos ja rangaistus.....	7
2.1	Rikoksen ja rangaistuksen määrittely	7
2.2	Rikosseuraamuslaitos.....	8
2.3	Rangaistuslajit	9
2.4	Ehdollinen ja ehdoton vankeus	11
3	Vankeus ja rikokset, joista sitä tuomitaan	15
3.1	Vankeuden sisältö	16
3.2	Eristäm israngaistukseen tuomitseminen	18
4	Vangin sopeuttaminen ja viranomaistyö	20
4.1	Vankilan tavoitteet sopeuttamisessa.....	20
4.2	Rangaistusajan suunnitelma osana sopeuttamista.....	22
4.3	Rangaistusajan suunnitelman konkreettinen toteuttaminen.....	23
4.4	Vapautuminen ja sen valmistelu	25
4.5	Viranomaistyön vaikutus sopeuttamiseen.....	26
5	Pohdinta.....	30
	Lähteet.....	34

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön aiheena on rangaistuksesta tuomitun sopeuttaminen yhteiskuntaan seuraamuksen suorittamisen jälkeen. Lain näkökulmasta opinnäytetyössä käsitellään keskeisesti sitä, miten yhteiskuntaa velvoitetaan sopeuttamaan vanki, kun rangaistus on suoritettu loppuun sekä millä keinoilla rikosseuraamuslaitos on velvollinen edistämään vangin sopeuttamista jo vankeusajan aikana.

Ehdoton vankeus on Suomessa kaikista ankarin rangaistusmuoto, jossa rikokseen syyllistynyt henkilö eristetään muusta yhteiskunnasta ja hänen liikkumisensa rajataan vankilan toimintaympäristöön. Useita vuosia tai jopa jo kuukausia eristyksissä elävä ihminen kokee väistämättä erilaisia tunnetiloja, ja ilman selkeää ohjeistusta tai suunnitelmaa arkeen paluu muuttuu haastavaksi tai se epäonnistuu täysin. Rangaistuksesta tuomitun sopeuttamisella tarkoitetaan toimenpiteitä, niin vankeusaikana kuin sen jälkeen. Sopeuttamistoimenpiteiden avulla siviilielämään palaaminen pyritään varmistamaan niin, ettei henkilö päätyisi suorittamaan uusia rikoksia ja integroituminen yhteiskuntaan sujuisi suunnitelmallisesti.

Kyseisen aiheen ajankohtaisuutta voidaan havainnollistaa uutisissa toistuvalla aiheella siitä, kuinka paljon yksi vanki maksaa päivässä yhteiskunnalle. Vuonna 2016 yksi suljetussa vankilassa oleva vanki on maksanut yhteiskunnalle 214,50 euroa päivässä, ja vuodessa kustannukset ovat olleet 78 240 euroa. Vuonna 2018 samainen päivä vankilassa maksaa yhteiskunnalle 200 euroa. Tähän kahtensataan euroon sisältyy muun muassa ruokakustannuksia, toimintaa vankilassa sekä terveys- ja sosiaalipalvelujen käyttöä. (MTV-uutiset 2018.) Vankilapäivä on halventunut muutamassa vuodessa, mutta edelleen vankiloiden kustannukset yhteiskunnalle ovat liian korkeat, ja tähän on vaikuttanut osaltaan uusintarikollisuus eli vankilaan palataan lisääntyvissä määrin uudelleen hetken siviilissä olon jälkeen.

Tiettyjen rikosten, kuten seksuaalirikosten rangaistavuudesta ja rangaistavuuden koventamisesta on keskusteltu mediassa sekä lainkäyttäjän näkökulmasta viime vuosina toistuvasti. Määrärahojen riittävyydellä on kuitenkin vaikutusta siihen, voidaanko tiettyjen rikosten rangaistavuutta ylipäänsä tiukentaa entisestään, sillä rangaistavuuden koventaminen tarkoittaa pidempiä tuomioita ja tätä kautta enemmän varoja valtiolta vankiloiden ylläpitoon. Sote-uudistus on osittain ajanut ajatusta siitä, että sopeuttamisprosessia tulee jatkaa aktiivisesti vangin palatessa siviilielämään (Lyy 2018).

Käytännön näkökulmaa tuodaan esille omalla pohdinnalla siitä, mitkä psykologiset ja kognitiiviset tekijät vaikuttavat siihen, kuinka hyvin tuomittu sopeutuu yhteiskuntaan rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Kiinnitän työssäni erityishuomiota vankeihin, jotka suorittavat useiden vuosien mittaisia rangaistuksia. Aiheesta kiinnostumisen pohjalla on ollut mielenkiinto siitä, miksi ja kuinka paljon yhteiskunnassamme on vankeja, jotka eivät pääse vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen takaisin kiinni omaan henkilökohtaiseen elämäänsä, vaan päätyvät jatkamaan rikollista elämäntapaa. Aiheeseen liittyy paljon esimerkkitapauksia, sillä useasta Suomessa tehdystä rikoksesta voidaan tuomita vankeutta.

Tässä opinnäytetyössä perehdytään erityisesti lainsäädäntöön, joka koskee rikoksia, rangaistuksen täytäntöönpanoa, vankeusaikaa, sekä vangin vapautumisesta rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Tavoitteena olisi selvittää rikosseuraamuslaitoksen toiminnan tehokkuutta, ja yhteiskunnan tuen riittävyttä vankien vapautumisessa ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Työssäni haluan tuoda esille havaintoja sekä mielipiteitä eristämisrangaistuksen toimivuudesta ja siitä, kuinka vankien sopeuttamiseen liittyviä toimenpiteitä tulisi parantaa. Opinnäytetyö toteutetaan lainopillisena tutkimuksena, jossa pyritään tarkastelemaan aihetta keskeisesti lain näkökulmasta, samalla tuoden esille omia näkökulmia ja pohdintoja vangin sopeuttamisesta ja sen onnistumisesta. Työssä käsitellään nimenomaisesti ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vapautuvia vankeja ja heidän sopeuttamistaan.

2 Rikos ja rangaistus

Rikosoikeus nitoutuu kahteen peruskäsitteeseen eli rikokseen ja rangaistukseen, jotka luovat moninaisen, eri asiaryhmiä sisältävän kokonaisuuden. Rikosoikeus yleisesti käsittää säännökset rikoksista ja niiden seuraamuksista. Rikosoikeuksellisissa säännöksissä korostetaan tekijän ja valtion välistä suhdetta, vaikka itseasiassa konkreettinen rikos on yksittäisen ihmisen suorittama. (Koskinen 2008, 2.) Rikos voidaan määritellä usealla eri tavalla, mutta oikeustieteellisesti määriteltynä se on teko tai laiminlyönti, josta on määrätty laissa rangaistus eli oikeudellinen seuraamus. Oikeustieteellisesti ilmaistuna rikos on oikeudellinen konstruktio, eli niin sanottu oikeudellinen suunnitelma ja rakennelma. (Koskinen 2008, 1–15.) Rikoslain (39/1889) 3:1 §:ssä on säädetty laillisuusperiaatteesta. Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka on tekohelellä säädetty laissa nimenomaisesti rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on aina perustuttava voimassa olevaan lakiin. Tämä tulkintamuoto on lisätty rikoslakiin vasta vuonna 2004 ja ennen tätä kyseinen tulkinta oli kirjattuna vain hallitusmuotoon (Koskinen 2008, 1–15).

2.1 Rikoksen ja rangaistuksen määrittely

Rikoksella on yleisesti aina tietty tunnusmerkistö, ja mikäli teko täyttää tietyn tunnusmerkistön, on teosta määrättävä lainmukainen rangaistus. Rikoslain 6:4 §:n yleisperiaatteen mukaisesti, rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. (Tapani & Tolvanen 2006, 1.) Rikos voidaan määritellä rangaistavuuden avulla, joten rangaistus taas voidaan määritellä oikeudelliseksi seuraamukseksi, jonka viranomaisen määrää lain nojalla. Rangaistus tuomitaan henkilölle lain rikkomisesta, ja se sisältää aina rikosentekijään kohdistuvan moitteon (Tapani & Tolvanen 2006, 6–7).

Rangaistuksella puututaan muun muassa perusoikeudellisesti suojattuihin etuihin. Rikokset loukkaavat näitä suojattuja etuja, ja siksi niitä voidaan luonnehtia myös termillä oikeushyvät. Oikeushyviä ovat muun muassa terveys, vapaus ja varallisuus. Voidaan ajatella niin, että ihmisen eri elämänalueilla on erilaisia oikeushyviä, joita voidaan loukata rikoksilla, kuten esimerkiksi normaaliin arkeen kuuluvat vahvasti ympäristö, työ ja asuminen. Ympäristön aihealueelta rikos voi olla ympäristön turmeleminen, työn aihealueelta rikos voi olla veropetos, ja asumisen aihealueelta esimerkiksi kotirauhan rikkominen (Koskinen 2008, 1–15).

2.2 Rikosseuraamuslaitos

Rikosseuraamuslaitos on rangaistuksen ja tutkintavankeuden täytäntöönpanoviranomainen. Laitos toimii oikeusministeriön alaisuudessa, ja sen toimintaa säätelee laki rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009) sekä valtioneuvoston asetus rikosseuraamuslaitoksesta (1793/2015). Rikosseuraamuslaitoksesta annetun lain (953/2009) 2 §:n mukaan rikosseuraamuslaitoksen toiminnan ensisijainen ja keskeinen tavoite on yhdyskuntaseuraamuksen ja vankeusrangaistuksen täytäntöönpano.

Rikosseuraamuslaitos on täytäntöönpanon ohella sitoutunut toiminnallaan edistämään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja samalla parantamaan vangin elämänhallintaa ja sijoittumista takaisin osaksi yhteiskuntaa. Hallituksen esityksessä (HE 92/2009 vp. 21) on täsmennetty, että tavoitteisiin pyritään niin, että varmistetaan laillinen, yhdenmukainen ja turvallinen täytäntöönpano sekä panostetaan seuraamuksen aikaiseen kuntoutus- ja tukitoimintaan. Rikosseuraamuslaitoksen arvomaailma perustuu turvallisuuteen, ihmisarvon kunnioittamiseen, oikeudenmukaisuuteen, uskoon ihmisen muuttumisesta ja kasvamisesta (Rikosseuraamuslaitos 2019).

Rikosseuraamuslaitoksen arvopohja rakentuu perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamiseen sekä niiden toteutumiseen. Ihmisiä tulee kohdella inhimillisellä ja asiallilla tavalla sekä heidän keskinäistä tasavertaisuuttaan tulee edistää. Kai-

kessa laitoksen toiminnassa tulisi näkyä lainmukaisuus, sekä oikeuden ja kohtuuden noudattaminen. Seuraamuksen täytäntöönpano tulee toteuttaa niin, että se tukee tuomitun yksilöllistä kasvua ja ohjaa häntä kohti rikoksetonta elämäntapaa. (Rikosseuraamuslaitos 2019.)

Lain (953/2009) 3 §:ssä on säädetty rikosseuraamuslaitoksen tehtävistä, joita ovat ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen valvonta, yhdyskuntapalvelun, nuorisorangaistuksen, vankeusrangaistuksen, sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano, ehdonalaisvankien valvonta, sekä tutkintavankeuden toimeenpano ja muu rangaistuksen täytäntöönpano. Hallituksen esityksessä (HE 92/2009 vp. 21) on täsmennetty rikosseuraamuslaitoksen tehtävät, ja ne ovat siltä osin samat mitä voimassa olevan lain 3 §:ssä on eriteltyinä, mutta yhteiskunnan rakenteen muuttuessa, rikosseuraamuslaitoksen tehtäväksi tulee myös uudenlaisten seuraamusten täytäntöönpano. Tällä tarkoitetaan 3 §:ssä mainittua muuta rangaistuksen täytäntöönpanoa.

2.3 Rangaistuslajit

Suomen rikoslaki on erittäin vanha ja vaikka kuolemanrangaistus poistettiin sieltä kokonaan vasta vuonna 1972, on laissa nykypäivänä edelleen viitteitä sen varhaisvuosilta. Rikoslain 6:1 §:ssä säädetään rangaistuslajeista ja niitä ovat suomessa rikesakko, sakko, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus, ehdollinen- ja ehdoton vankeus. Erityisenä rangaistusmuotona pidetään nuorisorangaistusta, joka tuomitaan alle 18 vuotta olevalle henkilölle. Muita erityisiä rangaistuksia ovat virkamiehiä varten olevat viraltapano sekä varoitus. (Koskinen 2008, 79–86.)

Vakavan rikoksen uusineille tulee tuomita yhdistelmä-rangaistus kuten lain 2c luvun 11 § on säädetty. Sotilaille tai muille 45 luvun alaisille henkilöille tuomitaan kurinpitörangaistuksena muistutus, ylimääräinen palvelus, varoitus, poistumiskiello, kurinpitösakko tai aresti. Oikeushenkilölle tuomittava rangaistus on yhteisösakko. Turvaamistoimenpiteiksi kutsutaan sellaisia seuraamuksia, joissa erilaisin keinoin pyritään estämään vastaavan rikoksen uudelleen syntyminen. Toimenpide voi kohdistua esimerkiksi henkilön oikeuteen kuljettaa ajoneuvoa,

tällöin seuraamusmuotona on ajokielto. Ajokielto asetetaan määrääjäksi muun muassa huomattavasta ylinopeudesta ja poliisi ottaa turvaamistoimenpiteenä henkilön ajokortin haltuunsa. Moni ei ajattele vastaavaa toimenpidettä turvaavana, vaan tämä seuraamusmuoto aiheuttaa lähinnä ihmisissä negatiivisia ajatuksia viranomaisista kohtaan. (Koskinen 2008, 79–86.)

Rikoslain 2 a luvussa säädetään sakosta, muuntorangaistuksesta ja rikesakosta. Sakkorangaistus tuomitaan päiväsakkoina, joka vähimmäismäärä on yksi ja enimmäismäärä 120. Lain 2 a luvun 2 §:n mukaan sakon rahamäärä on oltava kohtuullinen, sakotettavan henkilön maksukykyyn nähden, eli sakon euromääräistä summaa rinnastetaan usein henkilön tuloihin. Rikesakkoa pidetään rikosoikeudessa varallisuusrangaistuksena ja se on jo nimensä mukaisesti lievempi rangaistusmuoto kuin varsinainen sakkorangaistus. Rikesakon määrä voi olla joko 20, 40, 70, 100, 120, 140, 170 tai 200 euroa. Rikesakko eroaa sakkorangaistuksesta siten, ettei maksamatonta rikesakkoa voida muuntaa vankeusrangaistukseksi. Rikesakon käyttö edellyttää erityisesti vähäistä rikkomusta. Vaaran tai aiheutetun haitan tulee nimenomaisesti olla vähäistä. (Tapani & Tolvanen 2006, 163–66.) Usein valinta vankeuden ja sakkorangaistuksen välillä täsmentyy vasta oikeuskäytännössä. Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää pahoinpitelyä, josta tuomitaan tavallisimmissa tapauksissa pelkästään sakkoa, mutta mikäli pahoinpitely kohdistuu henkilöä päähän tai tapaukseen liittyy jokin tekoväline kuten puukko, voidaan pahoinpitelystä helposti tuomita vankeutta. (Tapani & Tolvanen 2006, 155.)

Yhdyskuntapalvelusta ja siihen tuomitsemisesta säädetään rikoslain 6:11 §:ssä. Rikoksenteijä, joka on tuomittu enintään kahdeksan kuukauden mittaiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, voidaan vastaavasti tuomita yhdyskuntapalveluun. Yhdyskuntapalvelu ei tule vaihtoehdoksi, mikäli henkilöllä on useita ehdottomia vankeusrangaistuksia, aiempi yhdyskuntapalvelurangaistus tai esteenä on joku muu painava syy. Yhdyskuntapalvelua rangaistusmuotona harkittaessa, tuomioistuimien pohtii, voidaanko rikoksenteijän olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta ja antaako hän itse siihen suostumuksen. Rikoslain 6:11 a §:ssä säädetään valvontarangaistuksesta ja sen määräämisen edellytyksistä. Enintään kuuden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu henkilö, voidaan

tuomita saman pituiseen valvontarangaistukseen. Valvontarangaistus on vaihtoehto, jos henkilöä ei voida tuomita yhdyskuntapalveluun, henkilöllä ei ole tuomiota aiemmasta valvontarangaistuksesta, rikos on laadultaan vähäinen ja rangaistuksen muodon katsotaan edistävän ja ylläpitävän henkilön sosiaalisia valmiuksia. Valvontarangaistus ja sen ehdot voivat vaihdella tuomion mukaan. Rangaistus voi sisältää määräyksen pysyä asunnossa tai muita liikkumisrajoituksia. Samalla tavalla kuten yhdyskuntapalvelussa, tuomitun tulee olla antanut suostumuksensa rangaistuksen tuomitsemiseen. Mikäli samassa asunnossa asuu muita täysi-ikäisiä, tulee heidän olla omasta tahdostaan suostunut rangaistuksen suorittamiseen kyseisessä asunnossa.

2.4 Ehdollinen ja ehdoton vankeus

Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen mukaisesti rangaistus tulee mitata niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. (rikoslaki 6:4 §.) Lain 2b luvun 3.1 § mukaan, kun vankeus tuomitaan ehdollisena, sen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Koeaika on vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta. Ehdollisen vankeuden sisältönä on niin sanottu uhka siitä, että tuomittu rangaistus voidaan panna täytäntöön koeajalla tehdyn rikoksen takia. (HE 177/2000 vp, 4.) Ehdollinen vankeusrangaistus raukeaa, mikäli koeaikana ei ilmene syytä täytäntöönpanolle.

Ratkaisussa KKO 2016:56, oli kyse ehdollisen vankeuden määräämisestä täytäntöönpantavaksi. A tuomittiin tapauksessa 1 vuoden ja 1 kk pituiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen pahoinpitelystä. A oli kuitenkin syyllistynyt jo vankeuden koeajan alkamisesta neljään pahoinpitelyyn, joissa oli tekovälineenä käytetty alumiinista pesäpallomailaa. Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteista käy ilmi, että kysymyksenasettelussa oli kyse nimenomaan siitä, tuleeko ehdollinen vankeusrangaistus panna täytäntöön osaksi vai kokonaan. Henkilö oli myös syyllistynyt useaan eri rikokseen, joten kysymyksessä oli myös yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamisesta.

Rikoslain 2 b luvun 5.1 § mukaan ehdollinen vankeusrangaistus voidaan täytäntöön panna ehdottomana, jos tuomittu syyllistyy koeajalla sellaiseen rikokseen, josta tuomioistuin harkinnan mukaan voitaisiin tuomita ehdottomaan vankeuteen, mutta 2 b luvun 5.2 § mukaan tuomioistuin voi määrätä rangaistuksen myös vain osittain täytäntöön pantavaksi. Tapausta oli verrattu kahteen aiempaan korkeimman oikeuden ratkaisuun, ja täytäntöönpanoa koskevassa harkinnassa oli erityisesti otettu huomioon koeajalla tehdyn uuden rikoksen vakavuus ja tekijän syyllisyys. Ratkaisussa oli otettu huomioon myös rikosten samankaltaisuus ja se, että henkilön suorittamat uudet rikokset olivat vakavuudeltaan sellaisia, että perusteet ehdottoman vankeusrangaistuksen muuntamiseen ehdottomaksi olivat perustellut. Mitä aiemmin koeajan alussa henkilö syyllistyy rikolliseen menettelyyn, sitä perustellumpaa on tuomita rangaistus täytäntöön pantavaksi, sillä tämä osoittaa tekijän huomattavaa piittaamattomuutta.

Rikoslain 6:9.1 §:n mukaan määräaikainen enintään kahden vuoden rangaistus voidaan tuomita ehdollisena, jollei rikoksen vakavuus, syyllisyys tai henkilön aiempi rikollisuus edellytä rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Rikoksen törkeyden ja rangaistuksen pituuden kasvaessa ehdoton vankeusrangaistus ei tule lainkäyttäjän näkökulmasta vaihtoehdoksi. Lajivalintaa tehdessä tulee erityisesti kiinnittää huomiota rikoksen vahingollisuuden määrään ja teon vaarallisuuteen. Valinta ehdottoman ja ehdollisen rangaistuksen välillä täsmentyykin usein vasta oikeuskäytännössä. Rikoslain 6:9.2 §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei kuitenkaan saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Tapauksissa otetaan aina huomioon mahdollisuus sijoittaa henkilö lastensuojelulaitokseen.

Otsikoissa kritisoidaan sitä, miksi joku vakavan rikoksen suorittanut henkilö tuomitaan liian lyhyeen rangaistukseen tai vastaavasti, miksi rangaistus tuomitaan ehdollisena. Rangaistuksen lajivalintaan vaikuttaa aina tekijän ensikertalaisuus. Teolla voi olla aiheutettu huomattavaakin vahinkoa, mutta tekijän ensikertalaisuus voi vaikuttaa jopa niin radikaalisti, että rangaistus tuomitaan ehdollisena. Pelkkä ensikertalaisuus ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että rangaistus tuomittaisiin ehdollisena. Usein tapauksiin liittyy myös muita seikkoja, kuten kuinka kauan rikollinen menettely on kestänyt, onko henkilö ollut syyntakeeton,

kuinka suuri on aiheutetun vahingon määrä sekä millainen on henkilön taloudellinen asema. Mikäli yleiseen rangaistuskäytäntöön verrattuna tuomio olisi liian ankara, edellyttää se esimerkiksi rangaistuksen tuomitsemista ehdollisena.

Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2018:30, missä oli kyse törkeästä lapsen hyväksikäytöstä ja tapauksessa tuli erityisesti kyseeseen henkilön A:n syyntakeisuus, sekä sitä kautta rangaistuksen lieventäminen. A oli tekohetkellä 15-16 vuotias, kun hän toistuvasti puolentoista vuoden aikana oli sukupuoliyhteydessä vain 7 – 8 vuotiaan sukulaistytön kanssa. Välituomiossaan käräjäoikeus tuomitsi A:n ehdottomaan vankeuteen kahdeksi vuodeksi ja kahdeksi kuukaudeksi. Tällöin käräjäoikeus katsoi, että A oli suorittanut rikoksen nuorena henkilönä sekä alentuneesti syyntakeisena. Tapausta käsiteltiin myös hovioikeudessa, mutta se hyväksyi käräjäoikeuden syyksi lukemisen ja rangaistuksen mittaamisen sellaisenaan. Tuomioon haettiin A:n toimesta valitusta korkeimmasta oikeudesta, että rangaistusta alennetaan ja se lievennettäisiin ehdolliseksi. Syyksi luettu rikos oli jo rikoslajissaan luokiteltava tavannaista törkeämmäksi, sillä kyseessä oli sukulaistyttö, jonka kautta työllä on voitu olettaa olevan erityinen luottamus A:ta kohtaan. Erityistä törkeyttä puoltavat myös teon toistuvuus, pitkäkestoisuus sekä uhrin alhainen ikä tekohetkellä.

Korkeimmalla oikeudella ei myöskään ollut täysin tämän kaltaiseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttö tapaukseen rinnastettavaa, rangaistuksen mittaamiseen, liittyvää ennakkopäätöstä. Ongelmaksi muodostui myös se, että lapsiin kohdistuvien tämän kaltaisten rikosten rangaistustason arviointia on pidetty haastavana, sillä rikosten tekotapa, yksityiskohdat ja niiden laaja vaihtelevuus aiheuttavat sen, ettei lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä voida perustaa aina täysin yhtenevään rangaistuskäytäntöön. Tapaus täyttää kuitenkin ne kriteerit, että rangaistuksen mittaamisessa voitaisiin käyttää lievennettyä rangaistusasteikkoa. Sairaala ja terveyden- ja hyvinvoinnin laitos ovat olleet kuitenkin erimieltä A:n mielentilatutkimuksesta. Sairaalan tekemän tutkimuksen mukaan A on ollut tekohetkellä syyntakeinen, ja hänellä on todettu vain lievä kehitysviive, mutta ei varsinaisesti vajaamielisyyttä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos puolestaan totesi tutkimuksessaan A:n olevan alentuneesti syyntakeinen ja hänen ymmärryksensä tajuta teon vakavuus on merkittävästi osoittanut vajaamielisyyttä. Lausunnossa

oli myös todettu, että A:n ollessa 19-vuotias hän vastasi 13–14 vuotiaan tasoa muun muassa kognitiiviselta suoriutumiseltaan. Rangaistusta mitattaessa kysymykseen tulee kuitenkin se, missä määrin A:n vajaamielisyys on vaikuttanut hänen kykynsä ymmärtää tekoaan ja sen merkitystä, joten korkein oikeus katsoo, että tälle on annettava mittaamisharkinnassa keskeistä merkitystä.

Korkein oikeus on todennut johtopäätöksessään, että olisi epäoikeudenmukaista rangaista sellaista henkilöä, jolta puuttuu nuoren iän, sairauden tai muun poikkeavan ominaisuuden vuoksi kyky ymmärtää asioiden tosiasiallinen ja oikeudellinen luonne. A:n rangaistusta ei voida tuomita kuitenkaan lievänä, sillä tekoa voidaan pitää tarpeeksi vakavana sen vahingollisuuden ja vaarallisuutensa vuoksi. Korkein oikeus katsoi, että oikeudenmukainen rangaistus teosta on kahden vuoden mittainen rangaistus. Rangaistusta ei voida tuomita ehdottomana, sillä niin pitkä rangaistus olisi A:lle poikkeuksellisen haitallinen, kun otetaan huomioon hänen kehityksen tasonsa. A:n rangaistus tuomittiin ehdollisena.

Ulkopuolisin silmin kyseinen tapaus olisi edellyttänyt ehdottomaan rangaistukseen tuomitsemista, mutta vaikka rikoksen katsottiin olevan kaikilla tavoilla erittäin vakava ja vaarallinen, eivät painavat syyt edellyttäneet A:n tuomitsemista ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Seksuaalirikokset ja erityisesti lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset saavat mediassa ihmiset varpailleen ja tämä johtuu usein siitä, että lapsi nähdään sellaisena, jota tulee erityisesti suojella, kun oma ymmärrys on vielä kehitysvaiheessa. Lapsuusajan tapahtumat voivat vaikuttaa kehitykseen ja näkyä erinäisin tavoin aikuisiällä. Tämän vuoksi myös lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin suhtaudutaan aina vakavasti.

Rikoslain kokonaisuudistuksen jälkeen huomattiin, että myös seuraamusjärjestelmää tulee kehittää nykytilanteeseen sopivaksi. Tavallisilta kansalaisilta kysyttäessä moni säätäisi esimerkiksi vakavimpien rikosten eli tapon ja murhan rangaistuksista pidempiä. Usein nämä mielipiteet eivät ole kuitenkaan toteutettavissa, sillä kohtuuttoman pitkät rangaistukset loukkaisivat yksilön ihmis-oikeuksia. Kysymykseen tulee myös se, auttaako rangaistuksen pidentäminen rikosentekijän moraalikäsitteiden muuttamista, vai tulisiko kuitenkin keskittyä

enemmän rangaistusajan sisällön kehittämiseen. (Koskinen 2008, 82.) Rikosoikeuskomitea on todennut mietinnöissään, että rangaistukset eivät saa olla luonteeltaan julmia. Ne eivät saa loukata myöskään ihmisarvoa tai yhdenvertaisuutta. Rangaistuksen ei tule aiheuttaa sen kärsijälle tarpeetonta kärsimystä. Rangaistusjärjestelmän tulee olla taloudellinen eli kustannusten tulee olla hallitut ja oikein kohdennetut. Toisin kuin yleisönosastokirjoituksissa toivottaisiin, kehittämistavoitteista tärkeimpänä pyritään vähentämään vankeusrangaistuksen käyttöä. Vankeusrangaistus ei rangaistavuuden muotona edistä rikoksen tekijän sosiaalistamistavoitteita, sillä eristyksissä oleminen aiheuttaa tekijälle usein enemmän ahdistusta ja haluttomuutta tarttua oman elämänlaatunsa parantamistavoitteisiin. (Koskinen 2008, 82–86.) Rangaistuksen tarkoitukseen eli siihen, millainen kokemus rangaistuksella halutaan aiheuttaa, on tullut muutoksia. Kärsimyksen sijaan rangaistukseen on yhdistetty palvelua sekä hoitoa. Hoitotoimenpiteet aloitetaan jo rangaistusaikana, ja niiden onnistumiseksi kuntouttavia toimenpiteitä tulisi jatkaa myös siviilissä. Joka toisella rangaistusta suorittavalla on jonkin tasoinen päihdeongelma, joten iso osa rangaistusajasta voi liittyä päihdehoidollisiin toimenpiteisiin. Rangaistusta kärsivä voi myös esittää toimenpiteitä kohtaan täydellistä haluttomuutta ja kyynisyyttä, jolloin kysymykseen tulee viranomaisen taholta hoitoon pakottaminen. Pakottavat toimenpiteet luovat kuitenkin kuntoutettavalle monesti virkavaltaisvastaisia ajatuksia, joka taas vaikuttavat sopeuttamisen onnistumiseen, ja tätä ongelmaa käsittelen lisää toisessa luvussa. (Koskinen, 2008, 82–86.)

3 Vankeus ja rikokset, joista sitä tuomitaan

Rankaisemisella tarkoitetaan tarkoituksellisen kärsimyksen tai kielteisen kokemuksen aiheuttamista rikoksen suorittajalle. Yhteiskuntapolitiikalla pyritään luomaan hyvää, mutta rikosoikeusjärjestelmä sisältää ristiriitaisia toimenpiteitä. Pahan aiheuttaminen, eli rankaiseminen, vaatii aina pätevät perustelut. Perustelut eivät voi muuttuvassa yhteiskunnassa säilyä kauan samanlaisena, vaan niiden tulee herättää ajatuksia rajoitteiden asettamisesta aina tapauskohtaisesti. (Kos-

kinen 2008, 5–6.) Rikoksen uhrin näkökulmasta tekijälle toivotaan vankeusrangaistuksella aiheutuvan kärsimystä. Usein vain rangaistus ja sen täytäntöönpano saavat uhrille tuntemuksen siitä, että oikeus vihdoinkin toteutuu, eikä rikollinen pysty enää vahingoittamaan uhria henkisesti tai fyysisesti. Yhteiskunta pyrkii eristämällä vaikuttamaan rikosentekijään moraalisiin, minäkuvaan sekä käyttäytymiseen. Seuraamus ei koskaan vaikuta vain rikosentekijään itseensä, vaan sillä on aina vaikutusta myös uhriin.

3.1 Vankeuden sisältö

Rikoslain 2 c luvun 1 §:ssä on määritelty vankeuden sisältö, jonka mukaan vankeusrangaistuksen sisältönä on aina vapauden menetys tai sen rajoittaminen erinäisin keinoin. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta säädetään erikseen vankeuslaissa (767/2005). Rikoslain 2 c luvun 2 §:n mukaan vankeusrangaistus tuomitaan aina joko määräaikaisena vankeutena, joka on vähintään 14 päivää ja enintään 12 vuotta. Elinkautisesta vankeudesta voi vapautua aikaisintaan, kun vankeusvuosia on kertynyt 12, mutta ehdonalaiseen vapauteen voi päästä aiemmin. Mikäli rikosentekijä on alle 20-vuotias rikosentekohetkellä, voi hän päästä ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaolo vuosia on kertynyt 10. Yhteisrangaistus tuomitaan silloin kun henkilö on tehnyt useamman kuin yhden rikoksen, ja sen enimmäisaika voi olla enintään 15 vuotta, mutta rangaistuksen täytäntöönpanovaiheessa yhteenlaskettu aika ei saa ylittää 20 vuotta. (Rikosseuraamuslaitos 2019.)

Vankeuslain 2 §:ssä säädetään vankeuden täytäntöönpanon tavoitteista. Vankeuden tehtävänä on edistää vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikoksen tekeminen rangaistusaikana. Lain 2 §:n säädös saa käsittämäänsä niin, että vankeuden tehtävänä on ainoastaan estää rikoksen tekeminen rangaistusaikana. Todellisuus on se, että mikäli henkilö ei pysty tai onnistu muuttamaan elämänsä suuntaa pysyvästi, ei vankeusrangaistuksen todellinen tarkoitus eli pysyvä vaikutus toteudu.

Vankeuslain 3 §:ssä on säädetty täytäntöönpanon sisällöstä ja sen vaatimuksesta. Vankeuden sisällön perussäännös on vapauden menetys tai sen rajoittaminen erinäisin keinoin. Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai, jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Hallituksen esityksessä (HE 263/2004 vp, 135) on täsmennetty 3 §:ssä mainituista rajoituksista niin, että säännös rajaa soveltamisalan piiristä laitospinnan, missä asetetut rajoitukset perustuvat turvallisuuteen ja laitoksessa pitämisen varmuuteen. Tällaisia välttämättömiä laitospinnan piiriin lukeutuvia rajoituksia ovat muun muassa vangin liikkumisvapautteen liittyvät rajoitukset.

Vankeuslain 3.2 § mukaan vankeus tulee panna täytäntöön niin, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Täytäntöönpanosta vastaavat viranomaiset huolehtivat siitä, että kukaan ei puutu oikeudettomasti vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen vankeuden aikana. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Säännös sisältää tärkeän normaalisuuden pääsäännön. Tällä tarkoitetaan erityisesti sitä, että työtoiminnassa, koulutuksessa ja terveydenhoidossa seurataan yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä, eli vankeja ei esimerkiksi kouluteta tai kannusteta kouluttautumaan sellaisiin ammatteihin, joilla ei katsota olevan työllisyysmahdollisuuksia tulevaisuudessa. (HE 263/2004 vp, 135.) Vankeuslain 3.3 § mukaan vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava sekä niitä haittoja, joita vapauden menetyksestä aiheutuu, pitää pyrkiä ehkäisemään. Haittojen ehkäiseminen tarkoittaa käytännössä sitä, että vaikka vangin yhteydenpito omaisiin ja muihin läheisiin on olosuhteista huolimatta haastavaa, yhteydenpitoa pyrittäisiin tukemaan niin, että nämä tärkeät yhteydet säilyisivät koko vankeusajan (HE 263/2004 vp, 135).

Täytäntöönpanoon liittyy erilaisia turvallisuustarpeita sekä näkökohtia. Hallituksen esityksessä on täsmennetty, että turvallisuudella ei tarkoiteta vangin tiukkaa eristämistä. Eristäminen yhteiskunnasta palvelee erityisesti lyhyen aikavälin tarpeita niin, että välttömän rikoksen uusiminen voidaan vankeusrangaistuksen täytän-

töönpanolla estää, mutta pitkän aikavälin eristäminen ei palvele turvallisuustarpeita ja eristäminen estää vangin elämänhallintaa ja tätä mukaa yhteiskuntaan sijoittumista (HE 263/2004 vp, 135).

3.2 Eristämisrangaistukseen tuomitseminen

Kuten jo aiemmin on todettu, vankeuden lajinvalinta ehdollisen ja ehdottoman välillä voi olla joskus haastavaa ja siihen vaikuttavat monet eri tekijät, joita ovat muun muassa tekijän ensikertalaisuus, tekijän aikaisempi rikollisuus, rikoksen vakavuus, teon tahallisuus sekä kokonaisharkinnan yhteisvaikutus. Vankeuden lajinvalintaa ohjasi aiemmin vaikeasti tulkittava kriteeri ”yleinen lainkuuliaisuus”, eli tulkintana pidettiin sitä, että vankeus voidaan tuomita ehdollisena, jollei yleisen lainkuuliaisuuden ylläpito vaadi erityisesti rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. (Tapani & Tolvanen 2006, 111–112.) Tämä tulkintamuoto on kuitenkin poistettu rikoslaista, sillä se on soveltamisohjeena hyvin epämääräinen ja vaikeasti sovellettava. Rikoslain 6:9 §:ssä on viitteitä siitä, että rangaistus voidaan tuomita ehdollisena, mikäli tuomio on alle kaksi vuotta. Kun vankeus tuomitaan ehdollisena, se edellyttää lainkäyttäjältä aina painavia ja moninaisia perusteita, eli käytännössä rikoksen törkeyden ja rangaistuksen pituuden kasvaessa ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöedellytykset vähenevät. (Tapani & Tolvanen 2006, 111–112.)

Hyvänä esimerkkinä voidaan pitää korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2004:45, jossa A oli tuomittu törkeästä huumausainarikoksesta yhden vuoden ja kahdeksan kuukauden vankeusrangaistukseen. A:lla oli ollut hallussaan 300 grammaa amfetamiinia ja hän oli kuljettanut sitä edelleen myyntiin. A oli vielä saanut kuljetuksesta palkkioksi 600 grammaa amfetamiinia, jonka hän oli levittänyt eteenpäin tarjoamalla sitä useille eri henkilöille. A oli kuitenkin ensikertalainen eikä hänellä ollut aiempaa rikoshistoriaa.

Rikoksen vakavuus ja törkeys olisi ehdottomasti edellyttänyt ehdotonta rangaistusta, vaikka A olikin ensikertalainen. KKO tuomitsi A:n ehdolliseen vankeuteen sekä 80 tunnin yhdyskuntapalveluun. Rangaistuksen määräämiseen ehdollisena

vaikuttivat muun muassa seikat A:n omasta halusta hakeutua hoitoon. Hän oli myös lopettanut tukiverkostonsa avulla päihdeiden käytön ja hankkinut töitä, joten A:n tulevaisuuden ennustetta voitiin pitää hyvänä. Tällä törkeällä rikoksella oli liitettävyyttä A:n päihdekierteeseen, ja nimenomaisesti A pyrki tästä kierteestä eroon.

Oikeuskäytännöstä käy kuitenkin selvästi ilmi, että rikokset, jotka ovat tunnusmerkistöltään törkeitä, tuomitaan pääsääntöisesti ehdottomina eli niitä mennään suorittamaan suljettuun vankilaan. Törkeät huumausainerikokset, törkeät talousrikokset, törkeät petokset, seksuaalirikokset sekä henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset sekä niiden yritykset tuomitaan lähes aina ehdottomina.

Sosiaalisessa mediassa keskustellaan paljon siitä, miksi rangaistuksen lajivalintaan ehdollisen ja ehdottoman välillä vaikuttaa vahvasti tekijän ensikertalaisuus. Ensikertalaisuus on usein syy sille, miksi rangaistus tuomitaan ehdollisena. Merkitystä annetaan kuitenkin aiheutetun vahingon määrälle ja sille kuinka kauan rikollinen menettely on kestänyt. Ensikertalaisuuden huomioon ottamisella pyritään ikään kuin antamaan rikoksentekijälle mahdollisuus parantaa ja muuttaa moraalikäsitystään ja ottamaan tehdystä virheestä opikseen. (Tapani & Tolvanen 2006, 114–115.) Oikeuskäytännöstä käy ilmi millaisissa tilanteissa rikoksesta tuomitaan ehdotonta vankeutta, vaikka kyseessä olisikin esimerkiksi ensikertalainen rikoksentekijä. Rangaistuksen mittaamisessa otetaan huomioon teosta ilmevä tekijän syyllisyys ja teon vakavuus. Tahallinen piittaamattomuus, vakavan vaaran aiheuttaminen ja sitä kautta esimerkiksi oman hyödyn tai edun tavoittelu, ovat usein syitä miksi rangaistus voidaan tuomita ehdottomana.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:92 oli kyse taas rangaistuksen määräämisestä ja rangaistuslajin valinnasta tilanteessa, jossa A oli ollut rikoksentekijänä ensikertalainen. A oli kuljettanut moottoripyörää 3.14 promillen humalassa keskusta-alueella, jonka jälkeen A oli menettänyt moottoripyörän hallinnan ja hän oli suistunut ajoradalta, kevyen liikenteen väylälle. A kuljetti moottoripyörää keskusta-alueella, jossa on paljon ihmisiä ja suojateitä, eli A:n teko on ollut olosuhteiden vuoksi omiaan aiheuttamaan vaaran toisen hengelle ja terveydelle. Käräjäoikeus oli katsonut, ettei A:n teko ollut vaarallisuutensa vuoksi soviteltavissa

ehdollisella vankeustuomiolla johtuen muun muassa A:n huomattavan korkeasta veren promillemäärästä. Lausunnossa todettiin myös, ettei A pystyisi selviytymään yhdyskuntapalvelusta ja valvontarangaistusta harkittaessa, sillä A, oli osoittanut piittaamattomuutta asian eteenpäin viemiseksi. Hovioikeus ei muuttanut A:lle annettua rangaistusta. Korkeimmassa oikeudessa suurin kysymysasettelu oli, määrätäänkö A:n vankeusrangaistus ehdollisena vai ehdottomana.

Korkein oikeus toteaa tuomiolauselmassaan, että A:n ehdotonta vankeusrangaistusta puolsi ehdottomasti A:n vakava piittaamattomuus siitä, että hän lähti kuljetamaan moottoriajoneuvoa erittäin vahvassa humalatilassa, josta olisi voinut ennalta arvioiden olettaa A:n olevan vaaraksi ja vahingoksi toisten hengelle ja terveydelle. Korkein oikeus puolsi sitä, että nämä seikat ovat omiaan puoltamaan tavallista ankarampaa rangaistusta. Oikeuskäytännössä todettiin myös, että tapauksessa rangaistuslajin valinta toteutetaan kokonaisharkintana eli tuomioistuin arvioi eri perusteiden yhteisvaikutusta. Ratkaisusta käy ilmi se, kuinka pienellä asialla voi olla rangaistuksen mittaamisessa suurikin merkitys. Mikäli A olisi osoittanut myötämielisyyttä yhdyskuntapalvelurangaistuksen toteutumisessa tai valvontarangaistusta harkittaessa, olisi lopputulema saattanut olla täysin eri. Ongelmaksi koituu usein rikoksen tehneen motivaatio vaikuttaa omaan tuomioon. Tähän liittyvät esimerkiksi ajatukset omasta itsestä ja tulevaisuudesta. Henkilö voi olla perheetön tai esimerkiksi elää elämäänsä täysin ilman läheisiä ja erityisesti silloin, oma piittaamattomuus itseään kohtaan korostuu. Henkilö kokee, ettei sillä ole merkitystä viettääkö vankilassa yhden vai kymmen vuotta. Asenneongelmat konkretisoituvat myös sopeuttamisvaiheessa, jos vankilaan lähdetään piittaamattomalla asenteella.

4 Vangin sopeuttaminen ja viranomaistyö

4.1 Vankilan tavoitteet sopeuttamisessa

Vankilan tehtävät ovat kuntouttavia toimia, joita rangaistusajasta laadittavan suunnitelman mukaisesti toteutetaan. Pää tavoitteena on kuntouttaa vangeista

jälleen työkykyisiä yksilöitä, ilman päihde- ja mielenterveysongelmia. Siihen, kuinka tavoiteltuun päämäärään päästään vaikuttaa se, kuinka selkeänä ja mahdollisena vanki näkee saavutettavan päämäärän. Esimerkiksi, jos vanki on kärsinyt alkoholiriippuvuudesta vuosia ja tämän on aiheuttanut hänelle lukuisia terveysongelmia, ei vanki välttämättä näe enää elämälleen jatkumoa. (Kokkonen 2014, 84–86.) Päämäärän asettamisella on myös yhteys motivaatioon. Helppo päämäärä ei motivoi vankia läheskään niin paljoa, kuin vaikeammin saavutettava päämäärä. Rangaistusajan suunnitelma tulee toteuttaa niin, etteivät asetettavat päämäärätavoitteet ole liian helppoja. Vaikeammin saavutettava päämäärä toimii eräänlaisena kannustimena (Kokkonen 2014, 84–86).

Vankila on rikoksen, eli seuraamuksen täytäntöönpanoa koskeva paikka, joka tuottaa asiakkailleen eli vangeille sosiaali-/kuntoutus- ja turvallisuuspalveluita. Kohtaamiset vankilassa ovat vangin ja vankeinhoitajan välillä asiakaspalvelutilanteita, jossa tärkeintä on se, että hoitaja näkee vangin ihmisenä, ei rikoksen kasvoina. On selvää, että vankeinhoidossa on tapahtunut murros ja vanha vankeuden tavoite kärsimyksestä ja eristämisestä on muuttunut asiakaspalveluksi, jolla on tietyt tavoitteet. Tavoite voimaannuttamisesta on haastava, kun otetaan huomioon, että vankeinhoitoa saava henkilö nähdään yhteiskunnassamme syrjäytyneimpänä, köyhimpänä sekä sairaimpana väestöryhmänä. Tämä johtuu siitä, että yleinen moraalikäsitteemme terveillä ja hyvävaraisilla ei salli toisen ihmisen satuttamista tai rikollinen elämäntapa myönnetään automaattisesti huonompien ihmisten ongelmaksi (Kokkonen 2014, 89–93).

4.2 Rangaistusajan suunnitelma osana sopeuttamista

Rikoslain 4:6 §:n mukaan rangaistusajasta tulee laatia jokaiselle vangille oma suunnitelma, joka on sisällöllisesti prosessinomainen asiakokonaisuus rangaistusajan tavoitteista. Suunnitelma sisältää perustietojen lisäksi tiedot vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta, ehdonalaista vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Vangin ei ole pakko osallistua suunnitelman valmisteluun, mutta sopeuttamisen kannalta osallistuminen osoittaa merkkejä vangin motivoitumisesta ja aktiivisuudesta vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa. Suunnitelma on kokonaisuus, joka sisältää kaikki vankeusajan tavoitteet turvallisuusasiat, sijoitusvankilan tiedot, poistumisluvat ja niiden käytön edellytykset, koevapauteen pääsyn ehdot sekä vapauttamis- ja valvontasuunnitelman (Valtioneuvoston asetus vankeudesta (548/2015) 15 §).

Tavoitteet pyritään asettamaan nimenomaisesti niille osa-alueille, missä vangilla on ongelmia kuten esimerkiksi työn haussa, ongelmatilanteissa tai väkivaltaisuuksissa. Vankilassa toimintojen tulisi tukea näitä kyseisiä osa-alueita, eli tarjolla tulisi olla kaikkia palveluja niin, että vanki pystyy hyödyntämään niitä tavoitteidensa toteuttamisessa. (Kokkonen 2014, 94–95.) Vapautta ja siihen pääsyä aloitetaan valmistelemaan jo hyvissä ajoin, ennen siviiliin pääsyä. Tärkeää olisi, että vangilla olisi asunto, tietynlainen turvattu toimeentulo sekä perheen tuki, kun hän vapautuu. Vapautumisvaihe on rangaistuksen suorittamisen kriittisin vaihe ja näin ollen taitekohta. Asioiden järjestyneisyys määrittää sen, millaiseen suuntaan vangilla on potentiaalia ohjata elämänsä. (Kokkonen 2014, 94–95.) Vangille tulee laatia aina riski- ja tarvearvio, jossa tärkeimpinä huomioidaan aikaista puuttamista päihderiippuvuuteen sekä kognitiivisten taitojen kehittämiseen. Tämän arviokartoituksen pohjalta laaditaan itse rangaistusajan suunnitelma. (Kokkonen 2014, 94.) Ongelmaksi muodostuu kuitenkin usein huono kommunikaatio vangin kanssa sekä se, ettei vanki ole yhteistyökykyinen viranomaisen kanssa, ja sen vuoksi riskiperiaatteen täydellinen soveltaminen voi olla haasteellista (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017, 2–3).

4.3 Rangaistusajan suunnitelman konkreettinen toteuttaminen

Vankeinhoitoon liittyy aito kiinnostuksen osoittaminen. Vangit ovat myös ihmisiä, eikä kukaan meistä ole synnynnäisesti rikollinen. Aidon kiinnostuksen puuttuminen vankeinhoidossa näkyy varmasti vangin käytöksessä. Rikoksettoman elämäntavan omaksuminen vankilakierteeseen rutinoituneelle rikoksentehtäjälle voi olla haastavaa. Tehokkaasti ja ennakoivasti toteutettu suunnitelma mahdollistaa sen, että sopeuttaminen aloitetaan tehokkaasti jo vankeusaikana. Ongelmaksi koetaan usein vangin haluttomuus, jos rangaistusta tullaan suorittamaan, sillä asenteella, että vankeusaika istutaan pois alta. Vanki voi kokea, ettei hänellä ole käytöksessään mitään muutettavaa. Tällöin haluttu vaikuttaminen ja oikean avun piiriin ohjaaminen voi olla hyvinkin haastavaa. Oman moraalikäsitteiden muuttaminen vaatii aina oman mielen sisäistä heräämistä, mutta silti myös riittävää tukea ja ammattilaisen apua. Suunnitelmalla on byrokraattinen merkityksensä, mutta suurin syy sen laatimiselle on se, että sillä luodaan vangille niin sanottu johdonmukainen elämäntyyli sekä rutiineja, joihin olisi helppo tarttua ilman suurta kynnystä.

Suunnitelma on laadittu niin, että se sisältää niin sanottuja kannustimia, joihin vangin oletetaan tarttuvan vankeusaikana. Tällaisina kannustimina toimivat esimerkiksi siirtyminen avoimempiin olosuhteisiin ja sijoittuminen ulkopuoliseen laitokseen. Näillä kannustimilla pyritään motivoimaan vankia parantamaan omaa toimintakykyään. (HE 263/2004 vp, 111, 148–149; Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017,8–9.) Rangaistusajan suunnitelman yhtenä tärkeimpänä tarkoituksena on vähentää uusintarikollisuutta. Suunnitelman avulla pyritään arvioimaan vangin riskiä päätyä uusimaan rikos, mutta suunnitelma sisältää myös tietoja vangin vahvuuksista sekä tarpeista. (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017, 2–3.) Suunnitelmaan kirjataan määräykset henkilön poistumisluvista, siirroista ja muista vastaavista luvista, joita vankeusaikana voidaan myöntää, mutta jokainen yksittäinen määräys vaatii kuitenkin lopullisen konkreettisen päätöksen, kun määräys tulee ajankohtaiseksi. Suunnitelman noudattamisella on kauaskantoisia vai-

kutuksia, sillä mitä tarkemmin vanki on suunnitelmaa noudattanut, sitä varmemmin päätökset voidaan toteuttaa konkretiassa. Suunnitelman noudattaminen on myös vangin oman edun mukaista.

Vangeilla, kuten ihmisillä yleisesti, on toisiinsa nähden täysin erilaisia lähtökohtia. Suurimmat erot näkyvät koulutuksessa, velkojen määrässä, varallisuudessa, perhesuhteissa, asenteissa sekä työelämän yhteyksissä. Näitten erojen takia, myös suunnitelmassa on otettava huomioon tasoerot ja päätettävä, mihin tekijöihin pyritään erityisesti vaikuttamaan, jotta ne ehkäisisivät mahdollisimman tehokkaasti uusintarikollisuutta. Rangaistusajan suunnitelma kattaa myös ehdonalaisten vapauden ja siihen pääsyn edellytykset. Mikäli rangaistusaikana vanki saa nuhteita esimerkiksi käytöksestä tai hän poistumisluvan aikana syyllistyy rikolliseen menettelyyn, voidaan suunnitelmaa päivittää tai täydentää uudestaan. Vapautumisen lähestyessä, suunnitelmaan liitetään vapautumis- ja valvontasuunnitelma. Eri yhteistyötahot antavat ennen vapautumista arvionsa siitä, kuinka vapautuminen konkretiassa toteutetaan ja mihin täytyy kiinnittää valvontasuunnitelmassa huomiota. Vapautumissuunnitelmasta tulee löytyä sellaisia elementtejä, jotka auttavat vankia selviytymään vapaudessa itsenäisesti (Hartoneva, Mohell, Pajuoja & Vartia 2015,137).

Koetaan epäselvänä voiko rangaistusajan suunnitelmaa pitää oikeudellisena asiakirjana, sillä hallituksen esityksessä se on mielletty sopimukseksi, jonka osapuolina ovat viranomainen ja vanki. On tärkeää, että suunnitelmaa pidetään vangin kannalta velvoittavana ja ohjaavana sopimuksena, mutta vanki ei voi kuitenkaan vedota suunnitelmaan esimerkiksi poistumislupaa haettaessa. Suunnitelmaan kirjatut asiat eivät ole päätöksiä, joita viranomaisen ja vangin täytyisi noudattaa, joten suunnitelmaan kirjatut asiat eivät automaattisesti ole velvoittavia. (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017, 8–9.) Rikosseuraamuslaitos on määritellyt suunnitelman myös eräänlaisena sopimuksena, joka tulee tehdä kaikille vangeille. Käytännössä tämän ohjeen noudattamisessa on havaittavissa puutteita. Vuonna 2014 suunnitelma tehtiin vain 80 % vankeusvangeista (Hartoneva, Mohell, Pajuoja & Vartia 2015, 137).

Huolestuttavaa oli huomata vankien kertomuksista, ettei heille usein kerrota selkeästi, miksi rangaistusajan suunnitelma ylipäänsä tehdään ja millaista merkitystä sillä on vankeusaikana, sekä sen jälkeen. Todellisuus on, että vain suunnitelmaa päivittämällä vangilla on mahdollisuus päästä lomalle tai suorittamaan rangaistusta avoimempaan laitokseen. Suunnitelman päivittäminen on vankilan työntekijöiden tehtävä, joka osaltaan kytkeytyy huolenpitoon ja välittämiseen. Moni oli myös kokenut, että suunnitelman laadinta tapahtuu yksipuoleisesti ylemmän tahon toimesta ja tähän syynä nähdään vangin ja laatijan välinen yhteistyökyvyttömyys. Syntyy informaatiokuilu ja suunnitelmaan kirjataan täysin vääriä asioita. Eräs vanki oli toivonut ensimmäisen tuomionsa kohdalla lukiokoulutusta sekä AA-avun piiriin hakeutumista. Suunnitelmaan oli kuitenkin kirjattu, että henkilölle sopisi ammatillinen tutkinto ja hän erityisesti haluaisi ottaa selvää syistä, miksi hän käyttäytyy väkivaltaisesti. Virheelliset merkinnät ja kirjaukset rangaistusajan suunnitelmassa vaikeuttavat sopeuttamisprosessia entisestään, jos niihin kirjatut tavoitteet eivät ole henkilölle edes oikeita. (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017, 49–56.) Olisi tärkeää, että rangaistusajan suunnitelmassa tähdittäisiin tietojen oikeellisuuteen. Teksti, jota viranomainen laatii, voi usein olla hankalasti luettavaa tai ymmärrettävää. Suunnitelmiin on vankien kokemuksesta kirjattuna asioita, joiden tarkoitusta edes viranomainen ei ole pystynyt avaamaan vangille. Moni oli kokenut myös, että perhesuhteilla on äärettömän suuri, ellei jopa suurin vaikutus motivaatiossa ja sen lisäämisessä rangaistusaikana. Tapauksien määrä vaihtelevat vangista riippuen, sillä kurinpidolliset toimet eroavat toisistaan paljon. Olisi kuitenkin päivitettävä suunnitelmaa niin, että tapaamiskerrat perheen kanssa lisääntyisivät ja lomaa voitaisiin myöntää helpommin, jos vanki näyttäisi edistyvän selvästi suunnitelman toteuttamisessa. Vertaistuki noussee erittäin tärkeäksi, perheen tuen lisäksi. Kukaan ei pysty ymmärtämään vangin mielenmaisemaa yhtä hyvin kuin saman vaiheen läpikäyneet henkilöt (Liimatainen, Rantala, Mäkipää & Tyni 2017, 49–56).

4.4 Vapautuminen ja sen valmistelu

Vangin vapautumisesta säädetään vankeuslain 21.1 §:ssä, jonka mukaan vanki vapautetaan 3 luvun 1-7 §:n sekä rikoslain 2 c luvun ehdonalaista vapautumista

koskevien säännösten perusteella määräytyvän vankilassaoloajan viimeisenä päivänä. Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, muu kuin sakon muun- torangaistusta suorittava vanki voidaan päästää rikoslain 2c luvun 8 §:ssä tarkoi- tettuun valvottuun koevapauteen ennen 1 momentissa tarkoitettua vapauttamis- ajankohtaa. Ehdonalaisesta vapauttamisesta ja valvotusta koevapaudesta säädetään rikoslain 2 c luvussa. Ajoista, kuinka paljon rangaistusta tulee olla suo- ritettuna ehdonalaiseen pääsyn määräpäivään mennessä, säädetään erikseen. Vangin armahtamisesta säädetään Suomen perustuslaissa (731/1999).

Ehdonalaisen vapauden määritelmä täsmentyy myös rikoslain 2 c luvussa. Yk- sinkertaisesti se tarkoittaa sitä, että vanki päästetään suorittamaan rangaistus loppuun vapaudessa. Viranomaisella ei ole harkintavaltaa siinä, milloin vanki voi- daan päästää ehdonalaiseen vapauteen, vaan ajat tulevat suoraan laista sovel- lettaviksi. Esimerkiksi ensikertalaiset, eli ensimmäistä vankeusrangaistustaan suorittavat rikoksentekijät, voivat päästä ehdonalaiseen, kun vankeusrangaistuk- sesta on suoritettuna vähintään puolet. Rangaistusajan suunnitelman yhdeksi osaksi on ennen vapauttamista laadittava vapauttamissuunnitelma. Vapautumi- nen on aina mahdollisuus, se voi olla vangille siviilissä täysin uusi alku tai jatkuva alamäki. Suunnitelman on erityisesti tuettava niitä voimaannuttavia tekijöitä, joilla vanki voisi edetä siviilielämässään eteenpäin.

4.5 Viranomaistyön vaikutus sopeuttamiseen

Rikosta ja rikollista menettelyä voi päätyä suorittamaan pääsääntöisesti kuka ta- hansa tai ominaisuuksiltaan millainen henkilö tahansa. Elämäntilanteen äkillinen muuttuminen, mielenterveysongelmat sekä yhteiskunnasta erilleen joutuminen, voivat olla laukaisevia tekijöitä sille, että henkilö kokee riittämättömyyden tunnetta ja päätyy esimerkiksi vahingoittamaan toisia ihmisiä tai heidän omaisuuttaan. Vä- kivaltarikollisuus on yleistynyt Suomessa viime vuosina, ja kynnyksellä tehdä väkival- taa on selvästi madaltunut. Uutisotsikoissa on ollut kahden vuoden sisään muu- tamia erittäin raa´alla tavalla toteutettuja rikoksia, kuten esimerkiksi Turun puukotus, jossa hyökkäyksen kohteena oli henkilön moraalikäsitteeseen sopimat-

tomia ihmisiä. Radikalisoituminen ja sitä kautta uskonnon vaikutus päätyä suorittamaan rikos, on myös yksi tekijä mikä on puhtaasi yhteiskunnallinen ongelma ja se huolestuttaa monia. Vakavaa väkivaltaa tekevän henkilön moraalikäsitys on yleensä vääristynyt, eikä hän tunne tai osaa käsittää omaa tai toisen ihmisarvoa. Pohdintaa herättää myös se, millaisia tunnetiloja kyseisiin tekoihin päätyvä henkilö käy sisällään läpi. Väkivaltaa tekevällä henkilöllä on usein paljon tunne-elämään liittyviä ongelmia, tai he eivät osaa käsitellä tunteitaan lainkaan.

Sopeuttamisprosessi alkaa välittömästi siitä, kun vanki astuu ensimmäisen keran suljettujen porttien sisälle. Alussa prosessia tukee suunnitelma rangaistusajasta, mutta vähitellen sen tueksi tulee myös muita vallankäytön keinoja. Vankilakierteeseen joutunut on tyypillisesti noin 40-vuotias mies, jolla on vaikea päihdeongelma. Hän kokee useiden tuomioiden seurauksena vihaa ja pettymystä viranomaistyötä kohtaan, eikä näe ulospääsyä tilanteesta. Vankilassa ollessa kuntoutustoimiin ryhdytään puhtaasti pakosta tai syy aloittaa esimerkiksi päihdeavun piirissä, on usein se, että avun tueksi on tarjottu erilaisia kannustimia kuten etuuksien mahdollinen hakeminen. Tukitoimet eivät ole kantaneet rikoksettoomaan elämäntapaan siviilissä, ja tämä peilaa suoraan tilanteeseen, että viranomaistyö on luonteeltaan tympeämpää kuin muu verrattavissa oleva sosiaalityö.

Entinen vanki kertoi kokemuksiaan viranomaistyöstä, ja hänen mielestään matka vankilan sisästä vapauteen on tehty jo itsessään liian haastavaksi ja raskaaksi toteuttaa. Viranomaistyötä ei tulisi kuitenkaan liiaksi kritisoida. Mielestäni ongelmat peilautuvat tunnistamiseen siitä, milloin vanki on tosissaan halutessaan irti rikollisesta elämäntavasta. Mikäli juuri tällä tunnistamisen hetkellä annettavan tuen määrä loppuu, on vangin helppo päästä irti onnistumisen ajatuksesta. Vankilassa vangin lähin tuki on vartija. On kuitenkin todettu, että myötävaikuttamista on saatu vähiten juuri vangin vierellä kulkevilta vartijoilta. Osittain tämä johtuu asemasta ja siitä millainen auktoriteetti vartijoilla on vankia kohtaan. Vartijat ovat kuitenkin vangin lähin tuki seuraamuksen suorittamisen aikana, eikä johtoporras ole mukana sopeuttamisessa kuin asiakirjavaiheessa.

Vapautumiseen ja vapautumissuunnitelmaan tulee sitoutua ja monelle vangille taitekohta vapautuminen, tuottaa pelkoa ja ahdistusta tulevasta. Suunnitelmaan on kirjattuna paljon asioita, joita vangin pitää suorittaa vapauduttuaan, kuten esimerkiksi työvoimatoimistoon ilmoittautuminen sekä Kelan tukien hakeminen. Monelle nämä ovat tuttuja ja pakollisia arjen asioita, mutta vanki voi kokea tilanteet todella ahdistavina. Usea vanki kokee, ettei heidän asemaansa yhteiskunnassa voi verrata edelleenkään normaalin ihmisen asemaan. Vankilassa virkavallasta on tullut monelle ennemminkin vihan aihe kuin auttava käsi. Helppointa on purkaa ahdistus ja ongelmat sille kuka on lähimpänä ja vastaa siitä, että vankeusrangaistus suoritetaan loppuun asiaan kuuluvalla tavalla. Ajattelutapoja on haastavaa muuttaa, mutta mielestäni tärkeintä olisi asettua tilanteissa vangin tasolle ja nähdä tilanteet toisen inhimillisyyttä huomioon ottaen. Rikokset on suoritettu vankilan ulkopuolella ja niitä tullaan vanhoillisen ajattelutavan mukaisesti sovittamaan vankilaan, mutta kenenkään ihmisarvoa ei saa kyseenalaistaa tai alentaa. Vankilan henkilökunnalla on yleinen velvollisuus kohdella kaikkia vankeusrangaistusta suorittavia tasavertaisesti. Usealla on vapauduttuaan myös suunnitelman tavoitteissa kirjattuna päihteetön elämä ja siihen pyrkiminen. Kuitenkin päihdetuen hakeminen rangaistusajan jälkeen on iso kynnyks. (Kokkonen 2014,184–185.) Resurssien rajallisuuden vuoksi on sitouduttava auttamaan vain sellaisia, jotka kokevat haluavansa apua ja vastaanottavat sitä. Ongelmana on juuri se, että avun ulkopuolelle jäävät ne, jotka torjuvat avun sekä ovat kyynisiä oman sopeutumisprosessinsa eteenpäin viemisessä. Tilastot saadaan usein näyttämään hyviltä, sillä niihin ovat listattuina vain niin sanottuja onnistujia. Asiakkaat, eli entiset vangit, jotka hakevat sosiaaliturvan piirissä olevia palveluja tai avustuksia ohjataan automaattisesti järjestelmään ja odotetaan, että järjestelmä vie asiat eteenpäin. Yhteiskunnassamme kyse on siis resursseista, ettei kaikkia pystytä auttamaan samanlaisella panostuksella kuin olisi toivottavaa. Tämän väliinpuotamisen vuoksi vanki päätyy uusimaan jo aiemman rikoksen tai hän ajautuu tekemään vielä vakavamman rikoksen. Vallankäytön muotoja on useita, mutta sopeutumisprosessin onnistumisessa on erityisen tärkeää, että valtaa käytetään myönteisesti vaikuttaen. Tämä tarkoittaa sitä, ettei viranomaisen saisi käyttää valtaansa niin, että vanki kokee olevansa vain käskyjen ja toimenpiteiden kohteena. Aidon kiinnostuksen näyttäminen on suurimassa roolissa, kun puhutaan vangin sopeuttamisesta. Valtasuhteita miettiessä on tärkeää pohtia, toteuttaako

suunnitelmaa pakotuksen ja käskyttämisen kannalta vai onko lähestymistapa anteeksiantava sekä kannustava. (Kokkonen 2014, 185-188.) Rikosta suorittaneen henkilön elämänarvot voivat olla sekavat tai niitä ei välttämättä ole lainkaan. Normaalisti meistä jokainen arvostaa esimerkiksi lainkuuliaisuutta ja hyviä käytöstapoja. Taidot ja tiedot voivat olla huonoja nimenomaan arjen perusasioista, jotka saadaan jo lapsena kasvatuksen tuloksena.

Uusintarikollisuus tarkoittaa ilmiönä sitä, kun aiemmin rikoksesta tuomittu tai rangaistuksen suorittanut henkilö päätyy suorittamaan joko samaisen rikoksen uudelleen tai henkilö syyllistyy täysin uuteen rikokseen. Uusintarikollinen on siis henkilö, jolla on aiempaa rikoshistoriaa. Tähän kytkeytyy myös leimautuminen rikolliseksi, eli voidaan ajatella, että yhden rikoksen suorittanut henkilö ei ole vielä rikollinen, jos hänen koko elämänsä ei perustu rikollisuudelle. Mikäli tavan kansalaiselta kysytään, rikollinen henkilö nähdään nimenomaan henkilönä, joka toistaa rikoksensa tai suorittaa niitä useita. Suomessa on ollut käytössä vuodesta 2001 asti OMA-ohjelma, eli omaehtoisen muutoksen ohjelma, jonka tarkoituksena on vähentää väkivaltarikoksista tuomittujen henkilöiden väkivaltaista ja yhteiskuntavastaista käyttäytymistä. Ohjelman pohjalta on julkaistu tutkimus, jossa oli tarkoituksena selvittää OMA-ohjelman vaikuttavuutta, vakavien väkivaltarikosten suorittajien ja uusintarikollisuuden välillä. Tutkimuksen mukaan vankilaan palaamisen ennuste on korkea erityisesti moninkertaisilla vankeusvangeilla, jotka ovat suorittaneet vakavia väkivaltarikoksia. Tutkimuksessa oli todettu myös, että väkivaltarikollisten osuus muista vangeista on suurin eli 38 %, joka osaltaan merkitsee sitä, että nimenomaisesti heidän onnistuneella sopeuttamisellaan on kytkös uusintarikollisuuden vähentämisessä (Konttila, Aaltonen & Tyni 2018, 1–6).

Rikollisen uran lopettamisessa oli havaittu olevan suuri merkitys vahvalla ulkopuolisella tuella, itsensä ymmärtämisellä ja oman minänsä löytämisellä. Rikoksista irrottautuminen vaatii vahvaa uskoa omaan tulevaisuuteensa ja siihen, että tulevaisuuteen on mahdollisuus vaikuttaa vain itse. Aikaisempiin OMA-ohjelmiin osallistuneet kertoivat, että kaikki ohjelmat, mitä vankilan sisällä toteutetaan, eivät ole hyödyksi siviilissä. Samat arvokysymykset toistuvat useissa vangeista tehtävissä tutkimuksissa. Ohjelmien taustalla toivottaisiin olevan kunnioitusta, osallisuutta, empatiaa, vastuunottoa ja aitoja keskusteluja. Ohjelman keskeiseksi

ja yllättäväksi mahdollisuudeksi oli noussut uhrin ja rikoksentekijän kohtaaminen keskustellen. OMA-ryhmissä tällaista kuntoutustapaa on käytetty jo vuodesta 2014 lähtien, mutta sen hyödyntämismahdollisuuksissa on rajoitteita. Seksuaaliväkivaltaa ja muuta vakavaa väkivaltaa tehneen kohtaaminen voi olla uhrille liian suuri kynnyksen (Konttila, Aaltonen & Tyni 2018, 1–6).

Vankilakulttuuri koetaan usein todella hierarkkiseksi, tämän vuoksi henkilökunnan ja vankien välistä suhdetta tulee kehittää avoimemmaksi ja konfliktitilanteissa ei tulisi hyödyntää pelkästään rankaisumenetelmiä. Näihin vankien toivomiin arvoihin pohjautuvalla vankilakulttuurilla on huomattavasti kauaskantoisempia vaikutuksia sopeuttamisessa kuin sillä, että noudatetaan pelkästään rankaisuun pohjautuvaa ohjelmaa. Väkivalta- ja seksuaalirikollisille tehdyssä tutkimuksessa oli havaittu, että kuntoutusmyönteinen ilmapiiri on tekijä, jolla on eniten vaikutusta sopeuttamisen onnistumisessa. Korkean riskin väkivaltarikollisille, eli henkilöille, joilla on vakavaa rikostaustaa paljon, opetettaisiin ymmärtämään uhriempatiaa ja hallitsemaan retkahtamisen hetkiä siviilissä. VOTP eli The Violent Offenders Therapeutic Programme- ohjelman suorittaneet rikoksentekijät olivat kontrollin tuloksena uusineet rikoksia huomattavasti harvemmin kuin ne, jotka eivät olleet suorittaneet ohjelmaa (Konttila, Aaltonen & Tyni 2018, 1–6).

5 Pohdinta

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, kuinka hyvin ja millaisilla keinoilla rangaistukseen tuomittujen vankien sopeuttamisprosessi suoritetaan onnistuneesti, niin että uusintarikollisuutta olisi yhteiskunnassamme nykyistä vähemmän. Toeutustapana työssäni oli lainopillinen tutkimus, joten lainsäädäntöä tukena käyttäen perehdyin tutkimuskysymykseeni. Huomasin aika nopeasti, että itse aiheeseen ja sopeuttamisen tutkimiseen löytyy todella vähän vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä, joten vähemmän velvoittavien lähteiden merkitys korostui kirjoittamisen edetessä.

Rikoksista ja rangaistuksista säädetään rikoslaissa (89/1889), mutta vankeudesta ja rikosseuraamuslaitoksen toiminnasta säädetään kuitenkin erikseen vankeuslaissa (767/2005) ja laissa rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009), joten johdopäätelmien kasaaminen yhteen oli osittain haastavaa. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa ja viranomaisten toiminnassa yleisesti vankeja kohtaan on selvästi aukkoja. Esiin nousi vahvasti vangin tarvitseman empatian ja aidon huomioonottamisen tarve, joka oli yllättävää. Vangit voivat kokea olevansa ympäröivää yhteiskuntaa ylempänä ja säännöt, joita tulisi noudattaa, eivät koske heitä, joten vankeja olisi tärkeää opastaa eniten tunne elämän ja normaalien arjen asioiden hallitsemisessa. Lakia noudatetaan niiltä osin kuin se viranomaista velvoittaa, mutta vangin oikeudet ja huomioonotto empaattisesti ja inhimillisesti uupuu monesta toiminnasta. Esiin nousi myös vahvasti ajatus siitä, ettei rankaisevilla toimenpiteillä vankilan sisäpuolella saavuteta kuin lyhytaikaisia tuloksia, mutta pidempivaikuttaiset kuntoutusohjelmat ja niiden kohdentaminen oikein, edistävät vangin orientoitumista siviilielämään. Laki ei selvästi riitä ohjaamaan rikosseuraamuslaitoksen toimintaa, vaan se tarvitsee tuekseen useita velvoittavia ja tukevia ohjeita.

Sopeuttamisen yksi iso ongelma on myös se, että vankilassa aika pysähtyy, mutta yhteiskunta jatkaa matkaansa. Helsingin Sanomien tuoreessa artikkelissa haastateltiin entistä vankia, joka kertoi, että yhteiskunnan digitalisoituessa, kokee vankilasta päästyään väliin pudonneensa. Vuodesta 2015 lähtien vankilat ovat mahdollistaneet vankien digitaalisten palvelujen käytön rajoitetusti, mutta vapautumisen jälkeen tulisi osata hoitaa kaikki asumiseen ja tukirahoihin liittyvät hakemukset itse verkossa. Terveyspalvelut ovat myös muuttuneet lähes täysin paperittomiksi, joten hoitoon hakeutumisessa voi kohdata ongelmia, mikäli vankilassaoloaikana ei pysty harjoittelemaan kunnolla sosiaalisen median taitoja. Artikkelissa tuotiin esille se epäkohta, että mikäli vanki ei saa kiinni arjen perusasioista, on rikoskierteeseen helpompaa palata, sillä vankila on paikka, jossa ei tarvitse pärjätä yksin tai käytännössä osata mitään. Vankilan normaalisuuden periaate eli se, että vankilan olot täytyy järjestää mahdollisimman lähelle vastaamaan yhteiskunnan oloja, on sisällytettyä lakiin, mutta käytännössä sen toteutuu

vain osittain. Yhteiskuntamme on muuttunut lähes täysin teknologiseksi ja muuttuu lähivuosina vielä lisää, joten tukea tarvitaan erityisesti asiointisivujen sekä erilaisten sähköisten lomakkeiden käytössä (Aalto 2019).

Aloitin opinnäytetyön kirjoittamisen pohjustamalla rikosoikeudenalan peruskäsitteistöä, eli itse rikoksen ja rangaistuksen määritelmää, jonka jälkeen oli helppoa siirtyä kertomaan millaisia seuraamusmuotoja Suomessa, on käytössä. Oikeustapausten analysoinnilla toin työhöni lukijan kannalta helpotusta ja tapausten avulla oli tarkoitus tuoda esille lain tulkinnan haasteellisuutta. Oikeustapausten avaamisella halusin myös huomauttaa, että jokainen rikos ja niistä tuomittavat rangaistukset ovat jokainen omalaatuisia kokonaisuuksia keskenään. Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa ja lakia rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009), oli loogista käsitellä myös opinnäytetyön alussa, sillä organisaatio on kuitenkin yksi keskeisimpiä toimijoita sopeuttamisprosessissa. Halusin eritellä myös ehdollisen ja ehdottoman vankeuden määrittelemisen omaksi luvukseksi, sillä kiinnitin työssäni erityisesti huomiota vakavammista rikoksista tuomittuihin henkilöihin ja heidän sopeuttamiseensa. Mitä enemmän vankilassaolo vuosia kertyy, sitä enemmän tukea ja apua sopeutettava henkilö tarvitsee.

Sopeuttaminen on käsitteenä monialainen. Sopeuttamista voi olla opintojen aloittaminen vankilassa, se voi olla keskustelutuokio jostakin aiheesta tai esimerkiksi tukikurssi väkivaltaisesti käyttäytyville vangeille siviilissä. Sopeuttaminen on aina kuitenkin prosessinomaisesti toteutettava kokonaisuus, jossa täytyy ottaa huomioon yksilön ominaisuudet. Työn edetessä huomasin, kuinka suuri merkitys rangaistusajan suunnitelmalla on sopeuttamisprosessin onnistumisessa. Onnistuminen tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että henkilö pääsee irti rikosten kierteestä ja kokee uskovansa tulevaisuuteensa ilman rikollista elämäntyyliä. Mikäli rangaistusajan suunnitelma luotaisiin kaikille vangeille yhtä huolellisesti ja samanlaisella potentiaalilla, olisi vangin osallistuminen sopeuttamiseensa varmasti innostavampaa. Loppuvaiheessa työtä, halusinkin korostaa ja pohtia viranomaisen osallisuutta prosessiin ja sen onnistumiseen sekä siihen, kuinka paperille kirjatut asiat toteutetaan konkretiassa.

Motivaatiota kirjoittamiseen toi oma kiinnostukseni yleisesti oikeudenmukaiseen ajatteluun ja siihen, millaista kohtelua vähäosaisena tai yhteiskunnan hylkiönä saa viranomaiselta. Työn kirjoittaminen auttoi ymmärtämään vankien ihmisarvoa paremmin ja sitä kuinka hankalaa on palata takaisin siviiliin, jos suljetussa laitoksessa on viettänyt useita vuosia. Aihe oli mielestäni haastava, mutta siksi juuri myös mielenkiintoinen, joten minulla oli aiheeseen liittyen tarpeeksi mielipiteitä. Mielestäni aihetta olisi helppoa jatkaa tutkimalla ongelmaa digitalisaation vaikutuksesta vankeihin ja heidän taitoihinsa. Vankila asettaa vielä paljon rajoitteita median käyttöön, joten olisiko mahdollista luoda esimerkiksi koeohjelmia, joilla vangit voisivat harjoitella sähköistä asiointia rangaistuksen suorittamisen aikana. Tulevaisuudessa digitalisaation merkitys arkielämässä tulee olemaan yhä suurempi, joten median käytön osaamattomuudella tulee olemaan kytkös uusintarikollisuuteen.

Lähteet

- Helsingin uutiset. 2018. Yksi vanki maksaa Suomelle 200 euroa päivässä – raha vaikuttaa myös seksuaalirikollisten rangaistustasoa pohdittaessa. <https://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/599882-yksi-vanki-maksaa-suomelle-200-euroa-paivassa-raha-vaikuttaa-myos>. 19.1.2018.
- Helsingin Sanomat. 2019. Kristiina Sandberg vapautui vankilasta mutta törmäsi digitaaliseen muuriin: ”Tuli sellainen olo, että ei tästä mitään tule”. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006314260.html>. 20.11.2019.
- HE 92/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä kielilain 40 §:n muuttamisesta.
- HE 177/2000 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ehdollista vankeutta koskeviksi rikoslain säännöksiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 263/2004 vp. Hallituksen esitys vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi
- Hartoneva, A., Mohell, U., Pajujoja, J., Vartia, M. 2015. Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Tietosanoma.
- KKO 2016:56.
- KKO 2018:30.
- KKO 2004:45.
- KKO 2018:92.
- Konttila, A., Aaltonen, M., Tyni, S. Väkivaltarikollisten OMA-ohjelman tehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointi uusintarikollisuuden näkökulmasta: Analyysi ohjelman suorittaneiden ja keskeyttäneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuudesta. Artikkelit. Edilex. <https://www.edilex.fi/artikkelit/18577.pdf>. 5.4.2018.
- Kokkonen, H. 2014. Virkavalta ja väkivalta. Vallan varjoja vankilassa. Mediapinta.
- Koskinen, P. 2008. Rikosoikeuden perusteet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Laki rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009.
- Liimatainen, A., Rantala, K., Mäkipää, L., Tyni, S. 2017. Porkkanaa ja keppiä. Rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Unigrafia.
- MTV-uutiset. 2016. Vankilapäivän hinta 214,50 euroa. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/vankilapaivan-hinta-214-50-euroa/5834038#qs.jvyw2o>. 8.4.2016.
- Rikoslaki 39/1889.
- Rikosseuraamuslaitos. 2019. Arvot ja strategia. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>. 24.9.2019.
- Suomen perustuslaki 731/1999.
- Tapani, J., Tolvanen, M. 2006. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum.
- Vankeuslaki 767/2005.
- Valtioneuvoston asetus rikosseuraamuslaitoksesta 1793/2015.
- Valtioneuvoston asetus vankeudesta 548/2015.